

Tıbbi Fotoğrafçılıkta Etik Konular *

Ethical Issues in Medical Photography

Seyhan Demir Karabulutⁱ, Rifat Vedat Yıldırımⁱⁱ

ⁱÖğr.Gör.Dr., Başkent Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, <https://orcid.org/0000-0001-5473-573X>

ⁱⁱDr.Öğr.Üyesi, Başkent Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, <https://orcid.org/0000-0001-8982-7239>

ÖZ

Tıbbi fotoğrafçılık; bir hastanın hastalığının durumunu, tedavisini ve hastalığının seyrini takip etmek ve kayıt altına almak için bir dizi fotoğrafının çekilmesini içermektedir. Özellikle dermatoloji, plastik cerrahi, adli tıp gibi bölümlerde tıbbi fotoğrafçılık etkin kullanılmaktadır.

Tıbbi fotoğrafçılığın kullanımının birincil ve ikincil amaçları mevcuttur. Birincil ve asıl amacı; tıbbi durumların değerlendirilmesinde ve belirli tedavilerin ilerlemesinin kaydedilmesinde yardımcı olmaktır. İkincil amacı ise eğitim ve araştırma için kullanımıdır. Özellikle yeni ve nadir görülen tıbbi vakalarda kullanılan fotoğraflar, uygulayıcıların gözlemlerini ve deneyimlerinin diğer uygulayıcılar ve öğrencilerle paylaşılmasını sağlamaktadır.

Tıbbi kayıt özelliğinde olan fotoğraflar geçmişte yalnızca hasta dosyası ile birlikte hastane kayıtlarında yer almaktaydı. Ancak günümüzde mobil elektronik cihazların ve akıllı telefonların yaygın şekilde kullanılması, fotoğraf çekmeyi ve bunların internet üzerinden birkaç saniyede paylaşılmasını mümkün kılmıştır. Tıbbi fotoğrafçılığa özel etik konuları şu şekilde sıralayabiliriz; Tıbbi fotoğraflarda aydınlatılmış onamın içeriği nasıl olmalıdır? Tıbbi fotoğrafların birincil kullanımı için alınan onamlar ikincil kullanım için de geçerli midir? Tıbbi fotoğrafların sahibi kimdir? Hasta mı? Fotoğrafı çeken kişi mi? Hastane mi? Tıbbi fotoğraflar nerede ve nasıl muhafaza edilmelidir?

Tıbbi fotoğrafçılık, hastalıkların gidişatını gözlemlemede, diğer hekim ve adaylarının farkındalığını artırmada ve eğitiminde önemli bir araçtır. Bu konuda olası etik ihlaller, hastanın araç olarak görülmesine neden olabileceği için önlem gerektiren elzem konulardır.

Anahtar Kelimeler: Tıbbi Fotoğrafçılık, Etik, Aydınlatılmış Onam

ABSTRACT

Medical photography includes taking photographs in order to register the condition, treatment, and prognosis of a patient. The medical photograph is used in some medical departments, especially dermatology, plastic surgery, orthopedics, and forensic medicine etc.

There are primary and secondary aims of medical photography. The primary and main aim of it is to help for making a decision for treatment, evaluating medical conditions, and registering the progression of some significant treatments. The secondary aim is to use it in medical education and research. Especially the photographs which are used for new and rare cases supply that the practitioners share their observes and experiences.

In the past, the medical photographs only took a part of medical registers and so they were only a part of hospital records. But nowadays the extensive usage of mobile electronic devices and smartphones make possible taking photos and sharing them on internet easily. They can be arrayed the ethical issues in medical photography such as; which information has a part in an informed consent form for medical photograph? Is the consent for the primary aims of medical photography valid for the secondary aims? Who is the owner of the medical photographs? How and where are they kept?

The medical photography is an important instrument to observe the prognosis of diseases, to increase the awareness of the other physicians and medical students and also their education. The ethical violations in this context need to be care because it can cause to treat patients as a means to an end.

Keywords: Medical Photograhpy, Ethics, Informed Consent

* Lokman Hekim Dergisi, 2020; 10 (1):47-57

DOI: 10.31020/mutfd.647394

e-ISSN: 1309-8004

Geliş Tarihi – Received:15 Kasım 2019; Kabul Tarihi - Accepted: 20 Aralık 2019

İletişim - Correspondence Author: Seyhan Demir Karabulut <seyhandem@gmail.com>

TIBBİ FOTOĞRAFÇILIK NEDİR?

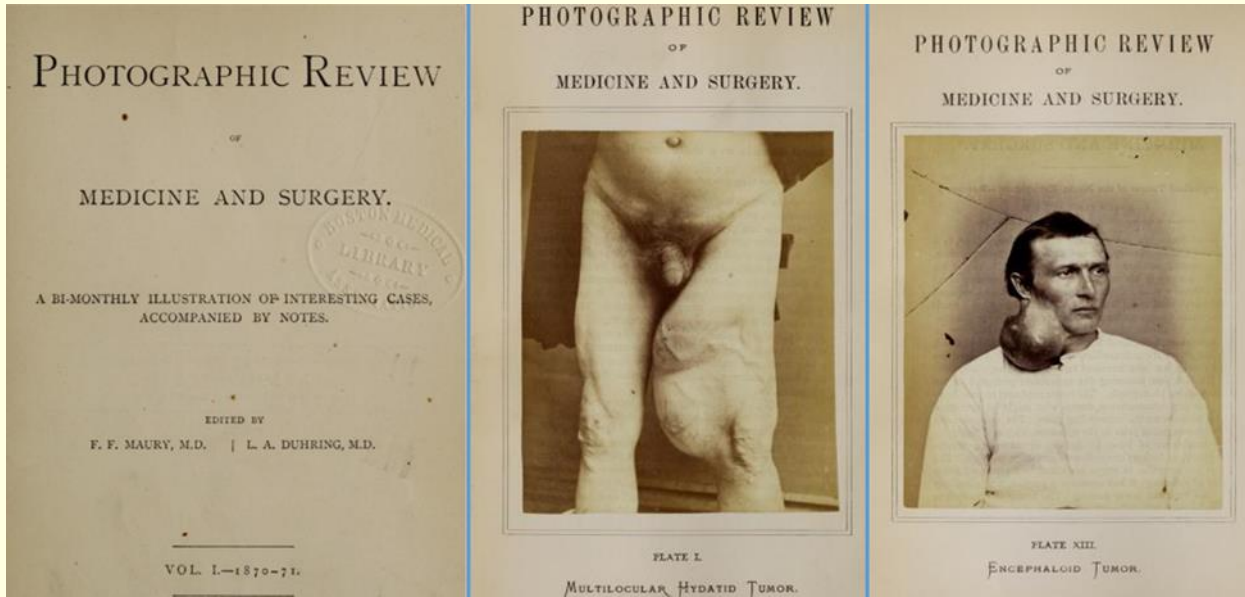
Tıbbi fotoğrafçılık; bir hastanın hastalığının durumunu, tedavisini ve hastalığının seyrini takip etmek ve kayıt altına almak için bir dizi fotoğrafının çekilmesini içermektedir.^{1,2} Özellikle dermatoloji, plastik cerrahi, ortopedi, fiziksel tıp ve rehabilitasyon, pediatri, kulak burun boğaz ve adli tıp gibi görsel yönelimli alanlar tıbbi fotoğrafçılığın etkin kullanıldığı bölümlerdir.

Ayrıca mikrobiyolojide kullanılan fotomikrografi ve floresan görüntüler, dermatoloji alanında kullanılan ultraviyole görüntüler, diş hekimleri tarafından kullanılan ağız içi fotoğraflar, radyoloji alanında kullanılan tomografi ve manyetik rezonans görüntüleri, endoskopik işlemlerde kullanılan endoskopik görüntüler, anatomide kullanılan fotogrametri ve kontur haritalama tıp uygulamalarında tanı ve tedaviye yardımcı olarak kullanılan yöntemler de geniş anlamıyla “tıbbi görsel dokümantasyonlar” olarak değerlendirilmektedir.³

Tıbbi fotoğraflama küçük bir vücut alanı için kullanılabildiği gibi vücudun daha büyük bir bölgesi için de kullanılabilmektedir. Kimi durumlarda hastanın bedeninin çıplak bir biçimde fotoğrafının alınması da gerekebilmektedir. Fotoğraflar hastanın klinik özelliklerini yansıtabildiği gibi cerrahi teknikleri de gösterebilmektedir.⁴

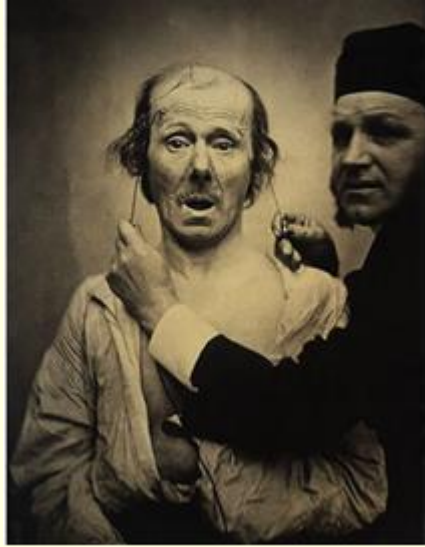
TIBBİ FOTOĞRAFÇILIĞIN GEÇMİŞİ VE BUGÜNÜ

Tıpta fotoğrafın ilk belgelenmiş uygulaması, Paris’te Charite Hastanesi’nden Alfred Francois Donne’nin kemik bölümleri, dişler, vücut sıvılarından hücrelerin ve hücre kalıntılarının fotoğrafını çekmesidir. Louis Daguerre de Donne gibi fotoğrafların ve mikroskopi sonuçlarının izleyicinin dikkatini çekmek ve öğretmenin gayret ve yeteneğini desteklemek için çok uygun bir yöntem olduğunu düşünmüşlerdir. Fotoğrafların tıp dergilerinde ilk kez ortaya çıkışı 1849’da gerçekleşmiştir ve 1870 yılında Philadelphia’da fotoğrafçılık vaka incelemelerine adanmış bir dergi olan The Photographic Review of Medicine and Surgery yayınlanmıştır⁵ (**Şekil 1**).⁶

Şekil 1. The Photographic Review of Medicine and Surgery. [ErişimTarihi:23.09.2019]. Erişim Adresi: <https://archive.org/details/photographicrevi01maur/page/n7>

Diğer bir tıbbi fotoğraf örneği 1862 yılında karşımıza çıkmaktadır. Duchenne de Boulogne yayınlamış olduğu eserinde Akil Hastanesinde tedavi gören hastalar üzerinde yaptığı deneyleri paylaşmıştır. Hastaların yüz kaslarını elektrik uyarımı ile tetiklemiş ve meydana gelen mimiklerin kişilerin ruhu ile olan ilişkisini tespit etmeye çalışmıştır. Çalışmasına ait bulguları kayıt altına almak amacıyla hastalarda oluşan yüz kasılmalarını fotoğraflamıştır (**Şekil 2**).⁷

Şekil 2. Yaman H. Tıbbi Fotoğrafçılığın Tarihçesi: İlk Yüz Yılı. İfsak Blog Görsel Kültür Güncesi. [ErişimTarihi:24.09.2019]. Erişim Adresi: <http://www.ifsakblog.org/tibbi-fotografciligin-tarihcesi-ilk-yuz-yili/>

Dergilerde kullanılan fotoğraflarda zamanla gözlerde bantlama kullanıldığını ve bu sayede fotoğrafı çekilen kişinin anonimleştirilmeye çalışıldığını görmekteyiz (**Şekil 3^e**, **Şekil 4^ü**). Şekil 3'te bu durum savaşlarda yüz­süz, göz­süz, uzuvsuz kalanlar için vurgu olarak belirtilse de diğer görüş anonimleştirme çabası olarak yorumlanmıştır.

Şekil 3. Plastic Surgery of the Face by Sir Harold Delf Gillies, published 1920, page 396. [ErişimTarihi:24.09.2019]. Erişim Adresi: <http://www.bcmh.bbk.ac.uk/2018/08/10/2431/>

Şekil 4. Percy Hennell, BAPRAS/HEN/4/1/3, 1941, coloured photograph, Archive of the British Association for Plastic, Reconstructive, and Aesthetic Surgeons, London. [ErişimTarihi:24.09.2019]. Erişim Adresi: <http://www.bcmh.bbk.ac.uk/2018/08/10/2431/>

Filmi fotoğraf makinelerinin kullanıldığı dönemde genellikle hastanelerde profesyonel fotoğrafçılar tarafından tıbbi görüntüler alınmaktaydı. Gerek görüldüğü durumlarda görevli fotoğrafçı çağrılmakta, istenilen fotoğraflar görevli fotoğrafçı tarafından çekilmekte ve hastanenin bünyesinde yer alan fotoğraf laboratuvarında basılmaktaydı. Uzun ve zahmetli olan bu yöntem, yıllar boyunca tıbbi fotoğrafçılığın tek uygulama alanı olarak hizmet vermiştir.³ Ülkemizde ise geçmişte hastanelerde tıbbi fotoğrafhaneye bulunmakta ve fotoğraflar tıbbi fotoğrafçılar tarafından çekilmekteydi. “Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği”nde (1982) bu durum açıkça ifade edilmiştir.¹⁰

“L-Tıbbi Fotoğrafhane: Madde 34–Özellikle eğitim hastanelerinde bilimsel çalışmalar ve eğitim, öğretim materyeli sağlamak için bir tıbbi fotoğrafhane bulunur. Bu fotoğrafhanede, uzmanların lüzum gösterdiği vak’aların ilk durumları ile hastalığın seyir ve sonucunu tesbit için film, fotoğraf ve slayt çekilir. Bunlar fotoğrafhanenin özel arşivinde isme, hastalığa ve kullanılmasına istenen diğer ihtiyaçlara göre arandığında kolayca bulunacak şekilde kaydedilerek muhafaza edilir.

O-Tıbbi Fotoğrafçının Görev ve Yetkileri: Madde 161–Tıbbi fotoğrafçı, tıbbi fotoğrafhanenin sorumlusu olup, buranın bu yönetmelik ve baştabib emirlerine uygun olarak işlerini bir düzen ve tertip içerisinde yürütmekle yükümlüdür.”

Dijital teknolojinin gelişmesiyle birlikte hastanelere ait tıbbi fotoğrafhane ve tıbbi fotoğrafçıların zaman içinde ortadan kalktığı görülmektedir. Dijital fotoğraf makineleri ve akıllı cep telefonları hekimlerin kendi makineleriyle fotoğraf çekme işlemini daha cazip ve daha kolay hale getirmiştir. Tüm bu gelişmeler tıbbi fotoğrafçılık kavramına yeni bir anlam kazandırmıştır. Günümüzde tıbbi fotoğrafçılık amacıyla dünyada çeşitli üniversitelerde bazı eğitim programları yer almaktadır. İngiltere’de University of Westminster bünyesinde bulunan “Clinical Photography BSc Honours” bu amaçla verilen eğitimin örneklerinden bir tanesidir. Mersin Üniversitesi Sürekli Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından açılan “Tıbbi Fotoğrafçılık Sertifikasyon Programı”, Türkiye’de tıbbi fotoğrafçılık eğitimi konusundaki ilk ve 2016 itibarıyla tek eğitim merkezidir. Söz konusu üniversitede ayrıca Tıp Fakültesi ikinci sınıf öğrencileri için seçmeli “Tıbbi Görsel Dökümantasyon” dersi yer almaktadır. Bu ders kapsamında öğrencilere temel fotoğraf eğitimi, tıbbi fotoğraf kavramı, etik ve hukuki hassasiyetler, fotoğraf işleme, yedekleme gibi teorik bilgiler anlatılırken; sertifika programında laboratuvarlarda, polikliniklerde, kliniklerde ve ameliyathanelerde pratik uygulamalar, kısa süreli kurslarda ise stüdyo uygulamaları sunulmaktadır.³

TIBBİ FOTOĞRAFÇILIĞIN KULLANIM ALAN ve AMAÇLARI

Tıbbi fotoğrafçılığın kullanımının birincil ve ikincil amaçları mevcuttur. Birincil ve asıl amacı; tedavi kararlarının alınmasında, tıbbi durumların değerlendirilmesinde ve belirli tedavilerin ilerlemesinin kaydedilmesinde yardımcı olmaktır. Örneğin dermatolojide cilt hastalığının ilerlemesini karşılaştırmak veya yara bakımı sürecinde yaranın durumunu değerlendirmek gibi. Lokal olarak ilerlemiş tümöre sahip bir hastayı, kemoterapiye yanıtını izlemek, cilt tutulum alanını belgelemek gibi. Estetik sonuçları izlemek gibi. Ayrıca kasıtlı yaralanmalarda adli nedenlerden dolayı fotoğraflara olan ihtiyaç gibi. Bu durumlar değerlendirildiğinde tıbbi fotoğraflar, hastanın tıbbi notlarının ayrılmaz bir parçasıdır. Tıbbi fotoğrafçılığın ikincil amacı ise eğitim, araştırma ve yayın için kullanımıdır.^{2,4,11,12} Eğitim amaçlı kullanılan fotoğraflar hem hastanın hem hekim adayının eğitiminde rol almaktadır. Tıp eğitiminde kullanılan resim ve fotoğraflar, hekim ve hekim adaylarına kelimelerle yakalanması zor olan bir “gerçeklik” sağlamakta ve bu sayede kuru bir metin sayfasından daha etkili ve dikkat çekici olmaktadır. Özellikle yeni ve nadir görülen tıbbi vakalarda veya yeni tedavi tekniklerini araştıran klinik denemelerde kullanılan fotoğraflar, uygulayıcıların gözlemlerini ve deneyimlerinin diğer uygulayıcılar ve öğrencilerle paylaşılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle yazarlar resim göndermeleri konusunda teşvik edilmektedirler. Fakat ikincil amaçlı tıbbi fotoğraf kullanımı, yalnızca hekimlerin yarar sağladığı “tek yönlü” bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Özellikle fotoğraftaki kişinin değerlerine dikkat edilmediği takdirde hastaların özerklik ve mahremiyet hakları için risk oluşturmaktadır.⁴

TIBBİ FOTOĞRAFÇILIK ve ETİK

Tıbbi kayıtların bir parçası olan tıbbi fotoğraflar, geçmişte yalnızca hasta dosyasında ve dolayısıyla hastane kayıtlarında yer almaktaydı. Ancak günümüzde internet ve e-postanın artan kullanımı, mobil elektronik cihazların ve akıllı telefonların yaygın şekilde kullanılması, fotoğraf çekmeyi ve bunların internet üzerinden yalnızca birkaç saniyede ve birkaç tıklamayla paylaşılmasını mümkün kılmıştır.² Tıbbi fotoğrafçılığa ilişkin olası etik konuları tartışmadan önce literatürde bu konuda yapılmış çalışmaları vurgulamak gerekir.

Tıbbi Fotoğrafçılık ile İlgili Çalışmalar

İngiltere’de Plastik Cerrahi Ünitesi hekimlerinin katıldığı çalışma sonuçlarına göre;¹³ hastanın tedavisinde kullanılmak üzere dijital fotoğraf çeken 22 cerrahtan 14’ü fotoğraf çekimi için her zaman onam alırken, yedisi ise genellikle onam aldığını belirtmiştir. Yine 21 cerrahtan dokuzu onamı sözlü olarak alırken 13’ü ise yazılı olarak aldığını belirtmiştir. Eğitimde kullanmak üzere dijital fotoğraf çeken 25 cerrahtan 10’u fotoğraf

çekimi için her zaman, 12' si genellikle, ikisi nadiren onam alırken biri ise asla onam almadığını belirtmiştir. Eğitim amaçlı fotoğraf çeken cerrahlardan 17'si onamalarını genellikle sözlü olarak alırken sekiz cerrah ise yazılı olarak onam almıştır. Ayrıca eğitim amaçlı fotoğraf çeken 25 cerrahtan 17'si kişinin gözünü ya da yüzünü bulanıklaştırma yöntemini kullanmış ancak kişinin anonimliğini sağlayıcı ekstra bir önlem almamıştır. Yine aynı çalışmada belirtildiği üzere; yayın amaçlı dijital fotoğraf çeken 23 cerrahtan 15'i hastadan her zaman, yedisi genellikle onam alırken, bir cerrah ise asla onam almadığını belirtmiştir. Yayın amaçlı fotoğraf çeken yedi cerrah sözlü, 13 cerrah yazılı olarak onam aldığını belirtirken üç cerrah ise rıza şeklini belirtmemiştir. Cerrahlara çekilen fotoğrafların telif hakkının kime ait olduğu sorulduğunda; 20 cerrah hastalara ait olduğunu, beş cerrah hastaneye ait olduğunu, dokuz cerrah fotoğrafı çeken hekime ait olduğunu belirtirken sekiz cerrah bu konuda bilgisi olmadığını belirtmiştir. Dijital fotoğraf çeken cerrahların hastalara ait görüntüleri nerede sakladığı sorulduğunda ise; 26'sı kişisel bilgisayarında, 18'i fotoğraf makinesinde, beşi ise ofis bilgisayarında sakladığını ifade etmiştir.¹³

Avustralya'da yapılan, hekim ve hemşirelerin katıldığı çalışmada; katılımcıların %47,9'unun tıbbi fotoğraf çektiği ve çoğunluğunun (%81,2) hastaneye ait kameraları kullandıkları saptanmıştır. Katılımcıların %10'unun ise cep telefonu ile tıbbi fotoğraf çektiği bildirilmiştir. Hasta fotoğrafı çeken 70 katılımcının 42'si her zaman hastadan onam aldıklarını belirtmişlerdir. Eğitim amaçlı fotoğraf çeken 41 katılımcıdan 24'ü sözel onam, 11'i yazılı onam alırken biri ise hiç onam almadığını ifade etmektedir. Ayrıca yayın amaçlı fotoğraf çeken üç katılımcıdan biri yazılı onam, biri sözel onam almıştır.¹⁴

Acil serviste yapılan başka bir çalışmada tıbbi fotoğrafçılığa ilişkin 100 hastanın tutumu değerlendirilmiştir. Hastaların %84'ü tıp eğitimi için vücudunun bir bölgesinin fotoğrafının çekilmesini kabul edebileceğini söylemiştir. Yine büyük çoğunluk genital organlarının dışında diğer vücut parçalarının fotoğrafının tıbbi bir dergi veya kitapta yayınlanmasına izin verebileceğini belirtmiştir. Ancak hastaların, fotoğraflarının internette yayılma durumu ve genital organ fotoğrafı söz konusu olduğunda izin verme oranları azalmıştır.¹⁵

Plastik cerrahi kliniğinde yapılan başka bir çalışmada; hastalar, kendilerine ait tanımlanamayan fotoğraflarının eğitimde kullanımına %88, dergide yayın amaçlı kullanıma %85 ve internet web sitelerinde kullanımına %73 oranında izin verebileceklerini belirtmişlerdir. Buna karşın, hastaların tanımlanan fotoğraflarının eğitimde kullanımına %67, dergide yayın amaçlı kullanımına %55, internet web sitelerinde kullanımına %40 oranında izin verebilecekleri saptanmıştır. Söz konusu çalışma değerlendirildiğinde hastalar genel olarak kendilerinin tanınacağı fotoğrafların kullanılmasını ve tanımlanabilir fotoğraflarının internet üzerinden dağıtımını kabul edilemez bulmaktadırlar.¹⁶

Tüm bu çalışma sonuçları değerlendirildiğinde tıbbi fotoğrafçılıkta konuşulması gerekli olan etik konuları şu şekilde sıralayabiliriz; Tıbbi fotoğraflarda aydınlatılmış onamın içeriğinde hangi bilgiler yer almalıdır? Tıbbi fotoğrafların birincil kullanımı için alınan aydınlatılmış onamlar ikincil kullanım için de geçerli midir? İkincil kullanım için çekilen fotoğraflarda hasta nesneye mi indirgenmektedir? Tıbbi fotoğrafların sahibi kimdir? Hasta mı? Fotoğrafı çeken kişi mi? Hastane mi? Tıbbi fotoğraflar nerede ve nasıl muhafaza edilmelidir?

Hasta Özerkliğine Saygı ve Aydınlatılmış Onam

Hastanın hakimiyet alanı kendi bedeni ve sağlığıdır. Kaynağını da insan onuru ve insan onurunun dokunulmazlığından almaktadır. Kişi, sağlığı ile ilgili olarak ne zaman, hangi durumda, hangi doktora gideceği, söylenenleri yerine getirip getirmeyeceği konusunda erkini kullanarak egemen ve belirleyici olmaktadır.¹⁷ Hastalar, tıbbi fotoğraflarının çekilmesi dahil olmak üzere önerilen müdahaleleri kabul etme veya reddetme hakkına sahiptir. Aydınlatılmış onam ilkeleri yani beklenen faydaların, risklerin kapsamlı bir özeti ve beklenen sonucun doğru tanımı ve elde edilen görsel verinin planlı kullanımı tıbbi fotoğraf çekimi için de geçerlidir. Spesifik olarak onam, tedavi, bakım, eğitim, yayın, reklam veya pazarlama dahil olmak üzere fotoğrafın olası kullanımlarını ana hatlarıyla belirtmelidir. Çekilen fotoğrafın kullanım amacını belirledikten sonra, hastanın fotoğrafının nasıl kullanılmasını istediğine karar verme hakkı vardır. Bu uygulama hastanın özerkliğine saygı ve hekimin olası yasal hakkını korumaya yardımcıdır.¹²

Aydınlatılmış onamın geçerli olması için genel kabul görmüş üç şart vardır. Birincisi hastaya yapılacak işlem hakkında hastaya yeterli bilgi verilmesi ve hastanın verilen bilgiyi anlamasıdır. İkincisi hastanın önerilen prosedürü kabul etmenin olası sonuçları hakkında akıl yürütebilme yeterliğine sahip olması ve önerilen

uygulamayı kabul edip etmemeye karar verebilmesidir. Üçüncüsü ise hastanın onam vermeye sağlık hizmeti sağlayıcıları veya başkaları tarafından zorlanmaması, manipüle edilmemesi veya etkilenmemesidir. Bu üç şartın yerine getirilmesi durumunda onam geçerli sayılabilecektir.¹⁸ Aydınlatılmış onam, hastanın yalnızca fotoğrafının kullanmak için bir imzaya ihtiyaç duyulması ile değil, saygı ile muamele görme hakkı ile ilişkilendirilmelidir. Sağlık hizmeti uygulamasında, klinik görüntüleri almak ve kullanmak için aydınlatılmış onam alma süreci, fotoğrafların birincil mi yoksa ikincil amaçlar için mi kullanılacağına bağlı olarak değişecektir. Hastanın tıbbi tedavisi birincil amaçlı fotoğraf çekmeyi gerektirdiğinde (hastanın açıkça itirazı olmadığı sürece), tedavi için alınan onamın fotoğraf çekmeyi de kapsadığı görüşü hakimdir. Bu kabul edilen onam, hastanın belli bir durum için tıbbi yardım almak istediği ve çekilen fotoğrafların tıbbi yardımı mümkün kılmasının bir parçası olduğu gerçeğine dayandırılmıştır. Yine de vurgu tıbbi müdahale onamının yeterli olmasına rağmen hastaya tıbbi fotoğrafların tedaviye katkısının dikkatlice açıklanması yönündedir. Birincil amaç için kullanılan fotoğraflar, tıbbi kaydın bir parçasıdır ve diğer tıbbi kayıtlar ile aynı şekilde ele alınmalıdır.²

Birincil Amaç için Alınan Onamlar İkincil Kullanım için Geçerli Midir?

Bir sonraki soru şudur; Birincil amaçlı kullanım için alınan tıbbi fotoğraflar ve onam ikincil amaçlar için de kullanılabilir mi?

Aslında eğitim ve yayın kurumları hasta tanımlanabilir ise tekrar ve ayrıntılı aydınlatılmış onamın alınması konusunda hemfikirdir (Genel Tıp Konseyi, Uluslararası Tıp Dergisi Editörler Komitesi gibi). Sağlık hizmeti sağlayıcıları da, hastanın kimliğinin açıklanmadığı ve tanımlanamayan durumlarda birincil amaçta kullanılan onam formunun ikincil kullanım için de yeterli olduğunu ve hastaların yaşamlarını etkilemeyecek bir durum olduğunu düşünmektedirler. Ancak bu konuda karşıt görüş hekim-hasta ilişkisinin gizlilik gerektirdiğini ve tıbbi fotoğrafların izinsiz yayın ve eğitim amaçlı kullanılmasının aradaki güven ilişkisini zedeleyebileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca hastaların yaşamlarını etkilemeyecek bir karar da olsa bu kararın hasta tarafından verilmesi gerektiği yönündedir. Palacios-González (2015) bu konuda görüşlerini şu şekilde sıralamıştır; (1) hasta tıbbi tedavisi için rıza gösterdiğinde aksini belirtmediği sürece birincil amaçlı çekilen fotoğrafları da kabul etmiş farzedilir, (2) sağlık çalışanları birincil amaçlı fotoğrafların ikincil amaçlı kullanımı söz konusu ise hastanın her durumda onamı almak zorundadırlar, (3) tıbbi fotoğraflar yoluyla açıklanan bilgiler hekim-hasta gizlilik anlaşmasının bir parçasıdır ve anonimleştirilse bile açıklanamamalıdır, (4) aydınlatılmış onam, sağlık çalışanlarının hasta hakkını ihlal etmesini önleyecek iyi bir araç olarak hizmet verecektir.²

Tıbbi Fotoğraf Kullanımında Aydınlatılmış Onam Nasıl Olmalıdır?

Tıbbi fotoğrafların elde edilmesinde açık ve kapsamlı bir aydınlatılmış onam süreci gereklidir. Tıbbi fotoğrafçılık için tanımlanan tek tip bir plan olmamasına rağmen, Genel Tıp Konseyi (General Medical Council (GMC)), Tıbbi İllüstratörler Enstitüsü (The Institute of Medical Illustrators (IMI)) ve Uluslararası Tıp Dergileri Editörleri Komitesi (International Committee of Medical Journal Editors) gibi çeşitli kaynaklarda tıbbi görüntülerin elde edilmesi ve depolanmasına dair iyi uygulama önerileri bulunmaktadır. Bu öneriler genel olarak değerlendirildiğinde;^{4,19-22}

- Fotoğrafların her bir özel kullanımı için hastadan veya vekilinden fotoğraf çekimi öncesinde her zaman yazılı onam alınmalıdır. Bu tür kullanımlar için genel onam almak iyi bir uygulama olarak kabul edilmemektedir.
- Yazılı bir belge olmadıkça hastanın görsel-işitsel kayıtları yayınlanmamalıdır.
- Aydınlatılmış onam alınması hekimin sorumluluğundadır. Onam alınırken hekimler, klinik fotoğrafın amacı, rıza sürecinin nedeni ve fotoğrafların gizliliği hakkında bilgi vermelidir.
- Bazı durumlarda örneğin hasta anestezi altında iken fotoğraflamak gerektiği durumlarda fotoğraf çekiminden sonra geçmişe yönelik onam alınmalı, onam vermediği takdirde fotoğraflar imha edilmelidir.
- Hekim mutlaka hastanın neye onay verip vermediğini anlamak için sorular sorarak kontrol etmelidir.

- Bu izin herhangi bir zamanda geri çekilebilir. Ancak yayın amaçlı onam alınan fotoğrafların artık kamunun malı olacağı ve kaldırmanın imkansız olabileceği özellikle belirtilmelidir. Hastalar, onaylarını geri alma haklarına sahip olmalarına rağmen, bir görüntü sosyal medya platformuna yüklendikten sonra, yapılan tüm kopyalarını almak nerdeyse imkansız ve son derece olanaksızdır. Bu gerçek hastalara dikkatlice açıklanmalıdır.
- Fotoğraf ideal olarak eğitilmiş bir tıbbi fotoğrafçı tarafından, ideal bir ortamda çekilmelidir.
- Fotoğrafı çeken her zaman hastanın haklarına ve onuruna saygı göstermelidir.
- Tüm görüntüler, kontrollü erişimi olan güvenli ve düzenli bir ortamda saklanmalıdır.
- Mümkün olan minimum vücut alanı fotoğraflanmalıdır.
- Gözlerdeki kutular ve gölgeler gizliliği koruyamayacağı için kullanılmamalıdır. Yalnızca yüzün görüntü için gerekli olduğu durumlarda bu alan fotoğraflanmalıdır.
- Dövme, doğum lekesi, deri lezyonu, mücevher, giysi gibi hastanın tanınmasına sebep olabilecek durumların mümkün olduğunca hariç tutulmasına özen gösterilmelidir.
- Eğer fotoğraf akıllı bir telefon ile çekiliyorsa hastaların akıllı telefon ve uygulamasının doğası hakkında bilgi sahibi olmayabileceği düşünülerek bu konuda gerekli açıklamalar yapılmalıdır.
- Hastaneler tıbbi fotoğrafçılığa ilişkin ve aydınlatılmış onam formlarını da kapsayan bir politika ve protokole sahip olmalıdır.

Tüm bu öneriler doğrultusunda tıbbi fotoğrafçılığa özel hazırlanmış aydınlatılmış onam formlarının mevcudiyeti incelendiğinde bazı örnekler ile karşılaşılmaktadır. Şöyle ki;

Synman, tıbbi görüntü ve video çekimi için hastadan alınacak aydınlatılmış onam form örneğini makalesinde paylaşmıştır. Söz konusu onam formunda (ı) tedavi (ii) sağlık profesyonellerinin eğitimi ve (iii) yayın amacıyla kullanılması planlanan görüntüler için ayrı ayrı hastanın rızası istenmektedir. Hasta onam verdiği durumlar için “evet” kutucuğunu işaretleyecektir. Resimlerin hastaya gösterildiği ve sonrasında onam alındığı da özellikle belirtilmiştir. Ayrıca onam formunda anonimliğin sürdürüleceği, mümkünse yüz özelliklerinin gizleneceği ve görüntülerin reklam amaçlı kullanılmayacağı ifade edilmiştir.²³

Daha ayrıntılı bir şekilde planlanan diğer aydınlatılmış onam formu ise Nguyen ve ark.’nın makalesinde sunulmuştur. Söz konusu aydınlatılmış onam formunda fotoğrafın klinik bakım, eğitim, yayınlar, reklam ve pazarlama dâhil olmak üzere bütün olası kullanım alanları (Facebook, Instagram, Youtube gibi) ana hatları ile belirtilmiş ve hastadan onam verdiği durumları işaretlemesi beklenmiştir. Onam formunda hastaya ait fotoğrafların, videoların veya vaka bilgilerinin gelecekte başka yerlerde hastanın karşısına çıkabileceği, fotoğraflarının mülkiyetinin hekimde olacağı ve bazı fotoğraflarda hastanın tanımlanabileceği açık şekilde yazılmıştır. Ayrıca hastanın reddetme hakkı ve reddetme durumunda sağlık hizmeti alma hakkının etkilenmeyeceği de belirtilmiştir.¹²

Onam formu örnekleri (özellikle Nguyen ve ark.’nın) değerlendirildiğinde; tıbbi fotoğraf kullanımının risklerini açıkça tartışabilmek için bir yayılma merdiveninin kullanıldığı görülmektedir. Merdiven üzerindeki seviyeler kişisel bir arşivde yer alan bir fotoğrafın küçük bir grubun kullanımından, internette yaygın olarak bulunmasına kadar değişmektedir. Önerilen yayılma merdiveni şu şekilde ifade edilmektedir (**Tablo 1**).²⁴

Fotoğrafların ikincil kullanımı için alınan onamlarda yayılma merdivenini kullanmak hasta özerkliğini korumanın yanı sıra hekim açısından da daha akıllıca olacaktır. Fotoğrafları yalnızca eğitim amaçlı kullanacağını belirten bir hekim, eğer sunumlarını paylaşır veya e-posta yoluyla öğrencilere gönderir ise bu durum tıbbi fotoğrafların izinsiz yayımlanması olarak yorumlanacaktır.²¹

Tablo 1. Yayılma Merdiveni

Seviye	Fotoğrafın Yayılma Derecesi
1	Fotoğraf küçük izleyici eğitimi için kullanılacak veya kişisel bir arşivde bulunacaktır.
2	Fotoğraf büyük izleyici sunumlarında veya öğretimde kullanılacaktır.
3	Fotoğraf dergilerde, ders kitaplarında veya internette yayınlanacak ve telif hakkı kısıtlamaları olan sınırlı bir kitleye sunulacaktır.
4	Fotoğraf dergilerde, ders kitaplarında veya internette yayınlanacak ve herkese açık olacak, ancak telif hakkı kısıtlamaları ileriye dönük kullanımını sınırlayarak uygulanacaktır.
5	Fotoğraf internette serbestçe kullanılabilir olacaktır.

Ülkemizde ise karşımıza pek çıkmamakla birlikte tıbbi fotoğraflar için kullanılan aydınlatılmış onam formu örneği mevcuttur. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi tarafından oluşturulmuş ve Kocaeli Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi'nde de kullanılmakta olan "Tıbbi Fotoğraf ve Video Kaydı için Aydınlatılmış Onam Formu" bulunmaktadır. Bu form ile hastadan alınacak görüntülerin tıbbi eğitimlerde ve/veya bilimsel araştırmalarda kullanılabilmesi açıklanmaktadır. Görüntülerin alındıktan sonra hasta tarafından görüleceği ve hastanın rızası alındıktan sonra kullanılabilmesi, güvenli ortamlarda muhafaza edileceği, kimlik bilgilerinin gizlenerek kullanılacağı formda belirtilmektedir. Hastanın çekilen görüntüler için onam verse dahi sonrasında onamından vazgeçme hakkına sahip olduğu ancak bilimsel yayın amaçlı kullanılan fotoğraflarda geri çekme hakkının olmadığı iletılmaktadır. Formun sonunda görüntülerin sağlık ile ilgili öğrencilerin ve tıp profesyonellerinin eğitiminde, uygun bilimsel dergilerde ve bilimsel kitaplarda, ulusal ve uluslararası bilimsel toplantılarda, bilimsel amaçlarla elektronik ortamlarda kullanılabilmesine yönelik durumlar belirtilmiş ve hastadan kabul etmediği alanların üzerini çizmesi istenmiştir. Form hastanın ve hekimin imzası ile tamamlanmaktadır.³

İkincil kullanım için çekilen fotoğraflarda hasta nesneye mi indirgenmektedir?

Dijital kameraların çoğalması, hekimlere tıbbi fotoğraf çekimlerinde yüksek derecede özerklik sağlamaktadır. Tıbbi fotoğrafçılık, klinik tanı koymada, geçici semptomların yakalanmasında, hekimler arası iletişimi arttırmada ve bakımın kanıtlanmasında son derece yararlıdır ve klinik eğitimde yoğun olarak kullanılmaktadır, ancak uygulamanın dikkatli bir şekilde yönetilmesi zorunludur. Çünkü tıbbi fotoğrafçılık, hasta kimliğiyle ilgili düzenli olmayan bir deneyimin kalıcı bir kaydını sağladığı için diğer görüntülemelerden farklıdır.¹⁴

Tıbbi fotoğrafların elde edilmesi ve kullanılması sürecinde hastanın araç mı yoksa amaç mı olarak görüldüğü noktasını tartışabilmek için önce hastanın o anda neler hissedebileceğini vurgulamak gerekmektedir. Hastalar insandır – sorunları olan insanlardır. Genellikle endişeli ve acı çekmektedirler. Genel olarak utanç verici bir durum veya deformasyonun ne olduğunu göstermek için giysilerinin bir kısmı veya tamamı çıkarılmış fotoğrafları çekilmektedir.²³ Hastanın çekilen fotoğrafları, insanların belki de gizli kalmayı tercih ettiği şeylerin yakalanmasını, insanların savunmasız olduğu hastalık döneminde çekilen fotoğraflarının "hastalık geçtikten uzun zaman sonra bile o anın dondurulması" ile tekrar ortaya konulmasını sağlamaktadır.¹⁴ Fotoğraflar doğrudan hasta bakımında kullanıldığında hekimler ve hastalar için pek çok yararları olduğu aşikardır. Kızarıklık ve enfeksiyon gibi çıplak gözle görülebilen bir belirti ile ilgili acil iletişime geçmelerine olanak sağlayacak, ciddi bir komplikasyonun derhal ele alınmasını sağlayabilecektir.¹² Fakat tıbbi fotoğrafların ikincil amaçlı kullanımı söz konusu ise; tıbbi fotoğrafta yer alan hasta genellikle yaşayan, hisseden bir insandan ziyade ilginç bir vaka veya sıradışı bir bulgu olarak görülmektedir.⁴ Bu noktada hastanın bir nesneye dönüşmemesi dikkatli bir düşüncü gerektirmektedir. Şöyle ki; hastanın durumu fotoğrafa, eğitime değer bir konu ise azami özen ve dikkat gerektiren bir davranış ile kişinin değeri yok sayılmadan yönetilebilmelidir. Ancak hasta bir sonuca ulaşmak için bir araç olarak görülüyor, fotoğraf çekimi ile ilgili hissettikleri ve en önemlisi değerleri sorgulanmıyor dahası yok sayılıyor ise, hastanın ilginç bir klinik belirti veya koşul kümesine sahip bir nesne haline gelmesi kaçınılmazdır.

Bu nedenle, hekim her zaman fotoğrafın amacını göz önünde bulundurmalı ve bundan kimin yararlanacağını düşünmelidir. Örneğin interseks hastaları ele alırsa; bu hastalarda fotoğraflamanın hasta ve ailesi üzerine

kanıtlanmış pozitif bir etkisi söz konusu değildir ya da bununla ilgili kanıtlanmış bir veri yoktur. Kaldı ki İngiltere’de iki yetişkin interseks kliniğindeki hastalardan alınan geri bildirimler değerlendirildiğinde çekilen fotoğrafların uzun vadeli psikolojik hasarlara sebep olacağı konusunda endişelidirler. Göğüsler ve üreme organları veya çıplak olmasından rahatsızlık duyulan bir organın fotoğrafının çekiminin psikolojik sıkıntıya sebep olma ihtimalinin daha yüksek olacağını varsaymak mantıklıdır.⁴

Fotoğrafların sahibi kimdir? Hasta mı? Fotoğrafı çeken kişi mi? Hastane mi?

Genel olarak, fotoğrafçılıkta telif hakkı, makinenin deklanşörüne basıldığı, görüntünün filme yerleştirildiği an başlamakta ve başka bir işleme gerek kalmadan kendiliğinden kazanılmaktadır. Bu kuralın bir istisnai durumu maaş karşılığı çalışan fotoğrafçılar içindir. Yayınlarda fotoğraf kullanımı için iki sınıflandırma mevcuttur; editoryal ve ticari (reklam amaçlı) kullanım. Bir kişinin fiziksel bedeni veya yüzü tişört veya reklam panosu gibi bir ürüne dâhil edilmişse bu durum ticari kullanım sağlayabilmektedir. Ancak bir kişinin fotoğrafı öğretim veya eğitim amaçlı kullanılıyorsa bu tür yayınlar kâr amacıyla satılsa bile, yayınlanması büyük olasılıkla editoryal kullanım niteliğindedir. Tıbbi fotoğrafçılık, editoryal kullanım olarak sınıflandırılmaktadır.⁵

Bu konuda genel yaklaşım; fotoğrafın sahibi çeken kişi olsa dahi özellikle hastanın tanımlanabiliyor olması noktasında kişisel verilerin korunması kapsamında değerlendirilmesi yönündedir.⁵ Kişisel Verilerin Korunması Kanunu’na göre; *“Kişisel veri, bireyin şahsi, mesleki ve ailevi özelliklerini gösteren, o bireyi diğer bireylerden ayırmaya ve niteliklerini ortaya koymaya elverişli her türlü bilgidir. Kanunun gerekçesinde bireyin adı, soyadı, doğum tarihi ve doğum yeri gibi onun kesin teşhisini sağlayan verilerin yanı sıra, kişinin fiziki, ailevi, ekonomik, sosyal ve sair özelliklerine ilişkin verilerin de kişisel veri niteliğinde olduğu belirtilmiştir. Bir kişinin belirli veya belirlenebilir olması, mevcut verilerin herhangi bir şekilde bir gerçek kişiyle ilişkilendirilmesiyle o kişinin tanımlanabilir hale getirilmesini ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle kişisel veriler, kişinin fiziksel, ekonomik, kültürel, sosyal veya psikolojik kimliğini ifade eden somut bir içerik taşıyabileceği gibi, kimlik, vergi, sigorta numarası gibi herhangi bir kayıtla ilişkilendirilmesi sonucunda kişinin belirlenmesini sağlayan tüm verileri kapsamaktadır. Nitekim Kanunun gerekçesinde de telefon numarası, motorlu taşıt plakası, sosyal güvenlik numarası, pasaport numarası, özgeçmiş, resim, görüntü ve ses kayıtları, parmak izleri, genetik bilgiler gibi verilerin dolaylı da olsa kişiyi belirlenebilir kılabilme özellikleri nedeniyle kişisel veri olarak kabul edilmesi gerektiğine işaret edilmiştir.”* Veri sorumlusunun yükümlülüklerinden ilki aydınlatma yükümlülüğü olarak belirtilmiştir. Kişisel verilerin hangi amaçla işleneceği, kimlere ve hangi amaçla aktarılacağı, nasıl muhafaza edileceği gibi konularda da yükümlülükleri mevcuttur.²⁵

Tıbbi fotoğraflar nerede ve nasıl muhafaza edilmelidir?

Tıbbi görüntüler, hastanın hastalığı geçse dahi durumu sonsuza kadar “dondurmak” yeteneğinden ötürü diğer görüntülerden farklıdır ve bazen de hastanın daima gizli kalmasını tercih edeceği bilgileri içerebilmektedir.³ Geçmişte ikincil amaçlı tıbbi fotoğrafların dağıtımı, çoğaltılması ve depolanması tıp dergilerinin fiziksel varlığı ile sınırlıyken, bugün internet çağının durumu fotoğraflara erişilebilirliği kökten değiştirmiştir. İnternette yayınlanan herhangi bir fotoğraf onu yükleyen kişinin bilgisi olmadan kopyalanabilir ve yeniden dağıtılabılır duruma gelmiştir.² Akıllı cep telefonlarının artışı gözönüne alındığında bir sağlık kurumundaki herhangi bir personelin tıbbi bir fotoğraf çekmesini durduracak hiçbir engel yoktur. Ancak unutulmamalıdır ki, tıbbi fotoğraflar çekildiği andan itibaren yukarıda bahsedildiği üzere “Veri Koruma Yasası” kapsamındadır. Bu nedenle güvenli şekilde saklanmalıdır.^{4,12} Ancak genel olarak değerlendirildiğinde hastaya ait fotoğrafların çeken kişinin cep telefonunda veya özel dizüstü bilgisayarında ya da flash diskinde saklandığı söylenebilir. Bu durumda fotoğrafların saklandığı cihaz güvenliği çok zor olacak ve yayılma oranı artacaktır. Elektronik veri havuzları (Dropbox gibi), elektronik posta (e-posta), sosyal ağ hizmetleri (Facebook, Twitter, Instagram) düşünüldüğünde parola koruması, şifreleme ve teknik güvencelerin mevcut olduğu ortamlarda muhafaza edilme zorunluluğu doğmaktadır.⁵ Kişisel makinelerde depolanan fotoğraflar merkezi ve elektronik sağlık kayıtlarının toplandığı yere aktarılmalı, mobil cihazların çalınma ve kaybolması olasılığına karşılık düzenli olarak bu cihazlardan silinmelidir. Fotoğrafları e-posta ile gönderme şifre korumalı güvenli bağlantılar üzerinden yapılmalıdır. Bu görüntülerin depolanması, alınması, çoğaltılması ve kullanılmasıyla ilgili sorumluluk hastaneye ait olmaktadır. Bu açıdan merkezi sistemden bu

fotoğraflara erişim şifre korumalı bir süreç veya bildirim ile desteklenmelidir. Ayrıca, görüntülerin elektronik ortamda çoğaltmak ve yaymak artık çok kolay olduğu için bu tür görüntülerin klinik kullanıcılarına karşı sorumluluklar artmıştır.^{4,12}

Ayrıca göz ardı edilen önemli bir nokta ise hastanın bilgi edinme özgürlüğü kapsamında laboratuvar ve radyoloji bilgileri gibi kendisine ait fotoğraflara da istediği zaman ulaşabilme ve bir kopyasını alma hakkının olduğudur. Hekimin kendi özel akıllı telefonunda ya da bilgisayarında kayıtlı ise ulaşım mümkün olabilecek midir? Bu durum hasta hakkının ihlali ile sonuçlanabilecektir.¹

ÖNERİLER

Tıbbi fotoğrafçılık, hastalıkların gidişatını gözlemlenmede, diğer hekim ve adaylarının farkındalığını artırmada ve eğitiminde önemli bir araçtır. Ancak olası izinsiz fotoğraf çekimi ile hastalar araç olarak görülmekte, mahremiyet ve özerkliğe saygı hakları ihlal edilmekte, dolayısıyla insanın değeri yok sayılmaktadır. Bir fotoğrafın internette kullanıma sunulmasının ardından yayılmasının kontrol edilemeyeceğini akıldan çıkarmamak ve bu durumdan hastanın haberdar edilerek aydınlatılmış onamının alınması elzemdir. Hastalar, bakımlarının mümkün olan en iyi olacağı beklentisi ile hekimlere güvenirlir. Hastaları, hekimleri ve sağlık hizmeti sağlayıcılarını kötüye kullanımdan korumak için bir tür düzenleme şarttır.

Ayrıca hasta rızasını takiben tıbbi fotoğrafların dağıtılması zaman zaman sağlayıcının kontrolü dışında olabilmektedir. Örneğin tıp dergilerinde yayınlanan hasta fotoğraflarının telif hakkı derginin kendisine ait olmaktadır. Bu nedenle bilimsel dergilerin, olası hasta redlerine karşı fotoğrafların kullanımı ile ilgili onamları dikkatli şekilde sorgulamaları ve yazarlara bilgi bölümünde bu durum hakkında açıklayıcı net bilgi sunmaları önerilmektedir.

BİLGİ

Bu çalışma 17-18 Ekim 2019 tarihinde “Sağlıkta İleri Teknoloji ve Etik” temalı X. Türkiye Biyoetik Sempozyumunda “Tıbbi Fotoğrafçılıkta Etik Konular” başlığı ile sözel bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR

1. Mahar PD, et al. Legal considerations of consent and privacy in the context of clinical photography in Australian medical practice. *Med J Aust* 2013;198:48–9.
2. Palacios-Gonzalez C. The ethics of clinical photography and social media. *Medicine, health care, and philosophy. Med Health Care Philos* 2015;18:63–70.
3. Güler SA, Akça T. Tıbbi Fotoğrafçılık: Tarihsel Süreç ve Temel Kavramlar. *Turk J Dermatol* 2017;11:98-108.
4. Creighton S, et al. Medical photography: ethics, consent and the intersex patient. *BJU Int* 2002;89:67– 71.
5. Harting MT, et al. Medical photography current technology, evolving issues and legal perspectives. *International Journal of Clinical Practice* 2015;69(4):401-9.
6. The Photographic Review of Medicine and Surgery. [ErişimTarihi:17.12.2019]. Erişim Adresi: <https://archive.org/details/photographicrevi01maur/page/n7>
7. Yaman H. Tıbbi Fotoğrafçılığın Tarihçesi: İlk Yüz Yılı. İfsak Blog Görsel Kültür Güncesi. [ErişimTarihi:24.09.2019]. Erişim Adresi: <http://www.ifsakblog.org/tibbi-fotografciligin-tarihcesi-ilk-yuz-yili/>
8. Plastic Surgery of the Face by Sir Harold Delf Gillies, published 1920, page 396. [ErişimTarihi:24.09.2019]. Erişim Adresi: <http://www.bcmh.bbk.ac.uk/2018/08/10/2431/>
9. Percy Hennell, BAPRAS/HEN/4/1/3, 1941, coloured photograph, Archive of the British Association for Plastic, Reconstructive, and Aesthetic Surgeons, London. [ErişimTarihi:24.09.2019]. Erişim Adresi: <http://www.bcmh.bbk.ac.uk/2018/08/10/2431/>
10. Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği [Erişim Tarihi:24.09.2019]. Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=3.5.85319&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=yatakl%C4%B1%20tedav>
11. Berle I. Clinical photography and patient rights: the need for orthoprax. *J Med Ethics* 2008;34:89–92.
12. Nguyen TT, et al. Ethical Considerations of Medical Photography in the Management of Breast Disease. *Ann Surg Oncol* 2018;25:2801–2806.

13. McG Taylor D, et al. A study of personal use of digital photography within plastic surgery. *Journal of Plastic, Reconstructive, and Aesthetic Surgery* 2008;61:37–40.
14. Burns K, Belton S. Clinicians and their cameras: policy, ethics and practice in an Australian tertiary hospital. *Australian Health Review* 2013;37:437–441.
15. Cheung A, et al. Patients' attitudes toward medical photography in the emergency department. *Emerg Med J* 2005;22:609.
16. Lau CK, Schumacher HH, Irwin MS. Patients' perception of medical photography. *J Plast Reconstr Aesthet Surg* 2010;63:507–511.
17. Elçioğlu Ö, ve ark. Aydınlatılmış Onam ve Tıbbi Fotoğraflar. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics* 2007;15:94-100.
18. Ploug T, Holm S. Informed consent and routinisation. *Journal of Medical Ethics* 2013;39(4): 214–218.
19. Van der Rijt R, Hoffman S. Ethical considerations of clinical photography in an area of emerging technology and smartphones. *J Med Ethics* 2014;40:211-212.
20. Kazemi T, Lee KC, Bercovitch L. Just a quick pic Ethics of medical photography. *J Am Acad Dermatol* 2019 Apr;80(4):1172-1174.
21. Payne KFB, et al. A review of current clinical photography guidelines in relation to smartphone publishing of medical images. *Journal of Visual Communication in Medicine* 2012;35(4):188–192.
22. IMI National Guidelines Consent to Clinical Photography. [ErişimTarihi:11.09.2019]. Erişim Adresi: https://www.imi.org.uk/wp-content/uploads/2019/01/IMINatGuidelinesConsentMarch_2007.pdf
23. Snyman P. Who allowed the speaker to use my patient's photo? *The South African Journal of Child Health* 2012;6(4):102-105.
24. Devakumar D, et al. Taking ethical photos of children for medical and research purposes in lowresource settings: an exploratory qualitative study. *BMC Med Ethics* 2013;14:27.
25. Kişisel Verilerin Korunması Kanunu ve Uygulaması. [ErişimTarihi:12.09.2019]. Erişim Adresi: <https://www.kvkk.gov.tr/yayinlar/K%C4%B0%C5%9E%C4%B0SEL%20VER%C4%B0LER%C4%B0N%20KORUNMASI%20KANUNU%20VE%20UYGULAMASI.pdf>